

UOT 34:349.2

Kamran AĞAMOĞLANOV

BDU-nun "Əmək və ekologiya hüququ"

kafedrasının doktorantı

e-mail: kmrnkmrn300@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ SOSIAL TƏMİNAT SİSTEMİNDƏ MƏCBURİ DÖVLƏT SOSIAL SIĞORTASININ TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: hüquq, sosial, dövlət, sığorta, forma, məcburi.

Ключевые слова: право, социальное, государство, страхование, форма, обязательное.

Keywords: law, social, state, insurance, form, compulsory.

18 oktyabr 1991-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya Aktının qəbulundan sonra Azərbaycan Respublikasının müstəqil inkişaf mərhələsinə qədəm qoyan sosial sığortanın sisteminin tərkib hissəsi kimi sosial sığortanın əsas forması olan məcburi dövlət sosial sığortası mühüm əhəmiyyətə malikdir. Hazırkı məqalə çərçivəsində məhz Azərbaycan Respublikasının məcburi dövlət sosial sığortasının tətbiqi məsələlərindən bəhs olunacaqdır.

Qeyd olunmalıdır ki, tarixən müxtəlif dövlətlərdə əhalinin böyük əksəriyyətini əhatə edən sosial təminat hüququ institutu olması səbəbi ilə sosial sığortanın formalaşması hüquqşünaslarla yanaşı, iqtisadçı və sosioloqların da araşdırma predmeti olmuşdur. Əgər hüquq, iqtisadi ədəbiyyatlarda sosial təminatın hüququnun yaranmasının insan cəmiyyətinin formalaşması ilə eyni zamanda baş verməsinə dair fikrlər irəli sürülürsə [22, s. 16; 21, s.35], onun mühüm institutu kimi sosial (icbari) sığortanın əsasən kapitalizmin (bazar iqtisadiyyatının) inkişafı ilə əlaqədar yaranan sosial risklərin ortaya çıxması və artması səbəbilə for-

malaşdığına dair mövqelər mövcud olduğunu deyə bilərik [20, s. 5].

Müstəqillik illərində Azərbaycan Respublikasında sosial sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi ilkin başlanğıcları (prinsipləri) deyə biləcəyimiz müddəalar məhz 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmiş (1995-ci il noyabrın 27-dən qüvvəyə minmiş) Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 38-ci maddəsinə əsaslanmışdır [1]. Qeyd olunan maddəyə əsasən hər kəsin sosial təminat hüququnun olması, eləcə də dövlət tərəfindən könüllü sosial sığortanın və sosial təminatın başqa növlərinin inkişafı üçün imkanlar yaratması müəyyən edilmişdir.

Öz növbəsində, sosial sığorta münasibətlərinin bilavasitə tənzimlənməsi sosial sığortanın hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarının müəyyən edildiyi 18 fevral 1997-ci tarixli "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi ilə bağlı olmuşdur. Həmin Qanunun 2-ci maddəsinə əsasən sosial sığortanın **məcburi dövlət sığortası** və **könüllü (əlavə) sığorta** adlı iki formada həyata keçirilməsi müəyyən edilmişdir [2].

Məcburi dövlət sosial sığortasının bilavasitə tətbiqilə bağlı məsələlərinin təhlilinə keçməzdən öncə, qısa olaraq məcburi dövlət sosial sığortasının könüllü sosial sığortadan əsas fərqləndirici xüsusiyyətləri kimi məcburi sosial sığortanın sığorta haqlarının ödənilməsindəki icbariliyi, müt-

ləq sosial həmrəylik və universallıq prinsiplərinə əsaslanmaqla sığorta risklərinin və sığortaolunanların geniş dairəsini əhatə etməsi, eləcə də əvvəlcədən müəyyən edilən qaydaya əsasən hesablanmaqla və ya konkret məbləğlərdə müəyyən olunmaqla “təminat verilən hüquq” şəklində sığorta ödənişlərinin aparılması qeyd oluna bilər. Məcburi sosial sığortadan fərqli olaraq könüllü sosial sığorta mülki-hüquqi prinsiplərə əsaslanan forma olaraq çıxış etməklə, sığorta risklərinin dairəsi, sığorta subyektlərinin müqavilə şərtlərinin müəyyən edilməsindəki müqavilə sərbəstliyi ilə xarakterizə olunur.

Məcburi dövlət sosial sığortası formasının araşdırılması zamanı, hesab edirik ki, ilk öncə onun hüquqi anlayışı ilə bağlı məsələyə toxunmalıdır. Qeyd edək ki, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanununun qüvvədə olan redaksiyasının 1-ci maddəsində sosial sığortaya, onun *“bu Qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda fiziki şəxslərin itirilmiş əməkhaqlarının, gəlirlərinin və ya əlavə xərclərinin kompensasiya edilməsinə, habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş təminat forması”* olması şəklində ümumi anlayış verilmiş olsa da, məcburi dövlət sosial sığortasının həmin Qanunda anlayışı nəzərdə tutulmamışdır. Nəticə etibarilə isə, bu hal Qanunun 1-ci maddəsində öz əksini tapmış sosial sığorta anlayışın özündə sosial sığortanın hər iki formasına münasibətdə tətbiq edilməklə ümumi xarakter daşdığı barədə qənatə gəlməyə əsas verir. Başqa sözlə, istər məcburi, istərsə də könüllü (əlavə) sosial sığortanın sığortaolunanın itirilmiş əməkhaqları, gəlirlərinin və ya əlavə xərclərinin kompensasiya edilməsinə, habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş sosial təminat növü olduğunu söyləmək olar.

Buna baxmayaraq, qeyd olunan sosial sığorta formalarının oxşar olmaqla yanaşı, eyni zamanda bir-birindən fərqli və spesifik əlamətlərinin əks olunduğu hüquqi anlayışların verilməsinin hüquqtəbqiyyətə təcrübəsi baxımdan səmərəli olacağını düşünürük.

Müqayisə üçün qeyd edilə bilər ki, əksər MDB təşkilatı ölkələrinin qanunvericilik aktlarında icbari sosial sığortanın hüquqi anlayışı müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Rusiya Federasiyasının “İcbari sosial sığortanın əsasları haqqında” 16 iyul 1999-cu il tarixli federal qanunun 1-ci maddəsinə əsasən “icbari sosial sığorta – federal qanunvericiliyə uyğun olaraq məşğul vətəndaşların maddi və (və ya) sosial vəziyyətlərinin, o cümlədən onlardan asılı olmayan səbəblərdən mümkün dəyişməsi hallarından sığortalanmasın nəzərdə tutan əhalinin sosial müdafiəsi üzrə dövlət sisteminin tərkib hissəsi” olaraq müəyyən edilir [16]. Həmçinin, Qazaxıstan Respublikasının 20 aprel 2023-cü il tarixli (01 iyul 2023-cü il tarixindən qüvvəyə minib) Sosial Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 111-ci bəndinə əsasən “icbari sosial sığorta – bu Məcəllə ilə müəyyən olunan sosial risk hadisəsinin baş verməsi halında sosial ödəmələrin verilməsi məqsədilə hesablanmış sosial sığorta haqlarının obyekti olaraq gəlirin müvafiq hissəsinin kompensasiyası üzrə təşkilati, nəzarət və təminat tədbirlərinin məcmusu” [13] olaraq müəyyən edilir.

Eks-üzv (iştirakçı) dövlətlər olaraq Gürcüstan Respublikasının qüvvədə olmuş “Sosial sığorta haqqında” Qanunun 4-cü maddəsinin “a” bəndinə görə “icbari sosial sığorta – dövlət tərəfindən bu Qanunla müəyyən olunan sığorta hadisələrinin baş verməsi halında sığortaolunanların sığorta ödənişləri təmin edilməsinə yönələn dövlət tərəfindən həyata keçirilən hüquqi, iqtisadi və təşkilati tədbirlər sistemi” [14] olaraq və öz növbəsində, Ukrayna Respublikası Ali Sovetinin 14 yanvar 1998-ci il tarixli qərarı ilə qəbul edilən “Sosial sığorta üzrə Ukrayna qanunvericiliyinin Əsasları”nın 1-ci maddəsində “ümum icbari dövlət sosial sığortası – xəstəlik, əmək qabiliyyətinin tam, qismən və ya müvəqqəti itirilməsi, ailə başçısının itirilməsi, şəxsin özündən asılı olmayan səbəblərdən işsiz qalması, yaşlılıq və qanunvericiliklə müəyyən olunan digər hallarda mülkiyyətçi və ya səlahiyyətli orqanlar (işəgötürən), vətəndaşlar tərəfindən ödənilən sosial sığorta haqları, eləcə də büdcə və digər qanunla müəyyənləşdirilən mənbələr hesabına formalaşan maliyyə fondları vasitəsilə vətəndaşların maddi təminatı da daxil olmaqla sosial müdafiəsinin təmin olunmasına yönələn hüquq, vəzifə və təminatlar sistemi” [15] olaraq müəyyən edilmişdir.

Odur ki, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanu-

nuna məcburi dövlət sosial sığortasına aşağıdakı məzmununda hüquqi anlayışın verilməsi mümkündür: **“Məcburi dövlət sosial sığortası - bu Qanunla müəyyən olunmuş sosial sığorta prinsiplərinə uyğun olaraq sığortaolunanların sığorta stajına əsaslanan və bu Qanunla müəyyən olunan sığorta hadisələrinin baş verməsi halında sığortaolunanların itirilmiş əməkhaqqı və gəlirlərinin, habelə əlavə xərclərinin kompensasiya edilməsi və (və ya) onların itirilməsinin (çəkilməsinin) qarşısının alınması məqsədilə sosial sığorta ödənişlərinin aparılmasına yönələn dövlətin təminat verdiyi hüquqi, iqtisadi və təşkilati tədbirlər sisteminə malik sosial sığorta formasıdır.”**

Təklif edilən anlayışda öz əksini tapan məcburi dövlət sosial sığortası ilə bağlı müəyyən etdiyimiz xarakterik əlamətlərin ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilməsi və digər ölkələrin qanunvericilikləri ilə müqayisəli araşdırılması elmi işin məqsədləri baxımından məqsədəuyğun olardı.

İlkin olaraq, sosial sığortanın prinsiplərinin nəzərdən keçirilməsi mühümdür. Belə ki, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunun 3-cü maddəsində sosial sığortanın prinsipləri müəyyən edilmişdir.

Qeyd olunan prinsiplərin sosial sığortanın hər iki formasına münasibətdə ümumi müddəalar olaraq müəyyən edilməsinə baxmayaraq, tarixi və sosial-hüquqi baxımdan əsasən məcburi dövlət sosial sığortasının formalaşması prosesi ilə əlaqədar ortaya çıxan başlanğıclar olması ilə səciyyələnir. Belə ki, sosial sığortanın *“ümumiliyi (və ya universallığı)”*, onun eyni və bərabər şərtlər altında geniş dairədən olan əhali kateqoriyasını əhatə etməsində, *“müntəzəmliyi”*, sığortaolunanların mənafeələrinin qorunması və icbari sığortanın əsas məqsədi olan sığorta hadisələrinin baş verməsi zamanı sığortaolunanların davamlı (müntəzəm) olaraq maddi və (və ya) qeyri-maddi qaydada təminatlar verilməsinə dövlətin zəmanət durmasında, sosial sığortanın *“icbariliyi”* isə sığortaedən və sığortaolunanların sosial sığortanın vəsaitlərinin formalaşdırılmasında əsas mənbə rolunu oynayan gəlirlərinin müəyyən hissəsi həcminə sığorta haqqı ödənmələri öhdəliyində, sosial sığorta subyektlərinin *“hüquq bərabərliyi”* isə sosial sığorta ilə əhatə edilən şəxslərin hər

hansı ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan sosial sığorta sistemində iştirakı, müxtəlif sığorta ödəmələrinə hüquqların yaranması və onların realizəsi imkanının təminində ifadə olunur.

Yuxarıda qeyd edilən və ümumsahəvi əhəmiyyət kəsb edən sosial sığorta prinsiplərindən fərqli olaraq, *“sosial sığortanın işçilərə əmək qabiliyyətinin itirildiyi hər bir halda təminat verməsi”* və *“məcburi dövlət sosial sığortasının idarə edilməsində ictimai təşkilatların iştirakının təmin olunması”* prinsipləri spesifik xarakter daşımaqla sığortaolunanların əmək qabiliyyətinin tam və ya qismən itirilməsi ilə bağlı sığorta hadisələrində maddi və ya qeyri-maddi formada təminatın olmasını, habelə sığortaedən və sığortaolunanların öz hüquqlarının effektiv realizəsi və müdafiəsinin təminatı baxımından təşkilatlanmaq və ictimai təşkilatlarda birləşmək imkanını müəyyən edir.

Məcburi dövlət sosial sığortası üçün digər mühüm əlamət olaraq sığortaolunanların xeyrinə sosial sığorta haqlarının ödənilməsinə əsaslanan və sığorta ödəmələrinin verilməsi üçün əsas hüquqi faktlardan biri kimi çıxış edən *“sosial sığorta stajı”* xüsusilə qeyd olunmalıdır. Belə ki, 16 noyabr 2001-ci il № 216-IIQD nömrəli AR Qanunu ilə *“Sosial sığorta haqqında”* AR Qanunun 8-ci maddəsinə *“sosial sığorta stajı”* anlayışının daxil edilmişdir. Məcburi dövlət sosial sığortasının mövcud sistemi çərçivəsində olduqca mühüm müəyyənedici əlamət (şərt) rolunu oynayan sosial sığorta stajı sığortaolunanın Qanunun 6-cı maddəsi üzrə müəyyən olunan sığorta ödəmələrinə hüququnun yaranması, o cümlədən pensiya ödənişlərinin təyinatı baxımından mühüm rol oynamaqdadır.

Müvafiq dəyişikliyə əsasən sosial sığorta stajı sığortaolunanın xeyrinə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti dövrlərinin ümumi müddəti olaraq müəyyən edilmiş olsa da, hesab edirik ki, sığorta stajına verilən anlayışın düzəlişə ehtiyacı vardır. Belə ki, *“Sosial sığorta haqqında”* AR Qanuna əsasən ölkədə məcburi dövlət sosial sığortası ilə əhatə olunan şəxslərin dairəsinə əmək münasibətlərinin iştirakçısı olmayan, lakin sosial sığorta haqqı ödəyən digər növ sığortaolunanlar da daxildir. Bu baxımdan, sosial sığorta stajı anlayışında yer alan *“əmək fəaliyyəti*

dövlərinin ümumi müddəti” ifadəsinin “*sığortaolunanın xeyrinə məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi, habelə müvafiq qanunvericiliklə sığorta stajına daxil edilən digər dövlərin məcmusu*” olaraq dəyişdirilməsinin hüquqi müəyyənlik və qanunvericilik sisteminə daxil olan digər normativ hüquqi aktlarla uyğunluğun təmini baxımından vacibdir. Bu baxımdan, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 1.0.2-ci maddəsində də öz əksini tapan sosial sığorta stajına verilən aşağıdakı anlayışın hüquqi baxımdan daha dəqiq olduğu qənaətinə gəlməliyik: “əmək pensiyası hüququnun müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınan iş və ya digər fəaliyyət dövlərinin (müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məcburi dövlət sosial sığorta haqları ödəmək şərtinə) və eləcə də müvafiq qanunvericiliklə sığorta stajına daxil edilən digər dövlərin məcmusu” [4] olaraq müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, mövcud qanunvericiliyimiz baxımından sosial sığorta stajının əmək münasibəti iştirakçısı olan işçi ilə yanaşı digər kateqoriyalardan olan sığortaolunanları da əhatə edən və sığorta haqqı ödənilən, eləcə də ödənilməyən müəyyən ictimai-faydalı fəaliyyət dövlərinin [19. s. 200] ehtiva edildiyi bir hüquqi anlayış olaraq çıxış etməsi mühümdür.

Bu xüsusda qeyd olunmalıdır ki, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanuna edilən dəyişikliyə dair 7 mart 2023-cü il tarixli № 835-VIQD AR Qanununa əsasən “sosial sığorta stajı” anlayışı Qanunun yenilənmiş 1-ci maddəsinin 1.1.9-cü bəndi olaraq müəyyən edilsə də, yuxarıda təklif olunan dəyişikliklər təəssüf ki, hələ də nəzərə alınmamışdır.

Sosial sığorta stajı ilə bağlı önəmli olan bir məsələ olaraq AR Əmək Məcəlləsinin 87.6-cı maddəsinə əsasən xarici ölkədə işləmiş Azərbaycan Respublikası vətəndaşının əmək kitabçasında onun xarici ölkədəki əmək fəaliyyəti ilə bağlı qeydlərin xarici işəgötürənlə bağladığı əmək müqaviləsi və məcburi dövlət sığortasının həyata keçirildiyini təsdiq edən sənəd əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən aparılır və təsdiq edilməsi müəyyən olunmuşdur. Bu isə, nəinki ölkə daxilində, həm də ölkə xaricində yaşayan və qazanca malik vətəndaşların Azərbaycan Respub-

likasının məcburi dövlət sosial sığorta sistemində iştirakının, başqa sözlə, əmək pensiyası və digər sosial sığorta ödənişlərinə hüquqlarının realizəsi üçün hüquqi fakt olan sosial sığorta stajının formalaşmasının təminin hüquqi əsası rolunu oynamaqdadır. Buna müvafiq olaraq, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunun 14-cü maddəsinin 01 yanvar 2019-cü ilədək olan redaksiyasında xarici ölkələrdə haqqı ödənilən əmək fəaliyyəti ilə və ya fərdi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan və həmin ölkələrdə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödəməyən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarının ölkə üzrə müəyyən edilmiş minimum aylıq əmək haqqının 80 faizi həddində sosial sığorta haqqı ödənilməsi mümkünlüyü nəzərdə tutulurdu. Oudur ki, xarici ölkədə yaşayan və işləyən vətəndaşların sığorta haqlarını ödəməsi və nəticə etibarilə xarici ölkədəki əmək fəaliyyəti dövlərinin həm əmək kitabçalarında qeydi, həm də sosial sığorta stajlarının formalaşması baxımından mövcud hüquqi imkanın təcürbi olaraq işlək mexanizminin çevrilməsi vacib olduğu halda, qeyd olunan hüquqi imkanın “Sosial sığorta haqqında” AR Qanundan çıxarılması səbəbindən faktiki olaraq AR Əmək Məcəlləsinin 87.6-cı maddəsi qeyri-işlək və əhəmiyyətsiz bir müddəəyə çevrilmişdir.

Oudur ki, sığorta stajının hüquqi anlayışı və xarici ölkədəki əmək fəaliyyətinin (sığorta haqlarının ödənilməsi imkanının) “Sosial sığorta haqqında” AR Qanuna dair növbəti dəyişiklik layihələri çərçivəsində nəzərə alınmasının və təcürbi tətbiqinə şərait yaradılmasının önəmli olduğunu qeyd etmək istərdik.

Məcburi dövlət sosial sığortasının tətbiqinin digər mühüm və əsas əlaməti (təminat şərti) *sığorta hadisələrinin (risklərinin)* dairəsi ilə bağlıdır. “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunun 4-cü maddəsinə əsasən sosial sığorta hadisələrinə aşağıdakılar daxildir: *pensiya yaşına çatmaq, əlilliyin müəyyən edilməsi, ailə başçısını itirmək, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi (qanunvericiliklə müəyyən olunmuş dövr üçün), hamiləlik və doğum, uşağın anadan olması, uşağa qulluq, ölüm, sanatoriya-kurort müalicəsi zərurəti*.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 1952-ci il tarixli “Sosial Təminatın Minimum Standardları”

haqqında 102 sayılı Konvensiyası, eləcə də Avropa Şurasının 1964-cü il tarixli “Avropa Sosial Təminat Məcəlləsi” sosial sığorta ödəmələrinin aparılması əsası kimi yaşlılıq, əlillik, xəstəlik, analıq, işsizlik, əmək xəsarəti, ailə başçısını itirmək, tibbi yardım və ailə yardımı olmaqla doqquz əsas üzrə sosial sığorta hadisələrini müəyyən etməkdədir. Qeyd olunmalıdır ki, BƏT-in 102 sayılı Konvensiyası və Avropa Sosial Təminat Məcəlləsinin Azərbaycan Respublikası tərəfindən qəbul edilməmişdir.

Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının müxtəlif illərdə qoşulduğu “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” 1966-cı il Paktın 9-cü maddəsi, 1996-cı il 3 may tarixli “Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası”nın 12-14-cü maddələrində təsbit edilmiş üstün beynəlxalq təcrübəni əks etdirən vahid normalar ölkənin sosial təminatı (o cümlədən sosial sığorta) qanunvericiliyin formalaşdırılmasına öz müsbət təsirini göstərmiş, “Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası”nın 12-ci maddəsi ilə Azərbaycan Respublikası iştirakçı dövlət olaraq öz müstəqil sosial təminat sisteminin yaradılması, onun qənaətbəxş səviyyədə saxlanılması, habelə təminat sisteminin tədricən yüksək səviyyəyə qaldırılması öhdəliyini öz üzərində götürmüşdür[12]. Odur ki, hesab edirik ki, sosial təminat hüquq sahəsində olduqca mühüm əhəmiyyətə malik olan BƏT-in 102 sayılı Konvensiyasının və (və ya) 1964-cü il tarixli Avropa Sosial Təminat Məcəlləsinin Azərbaycan Respublikası tərəfindən qəbul edilməsi, ümumilikdə, ölkənin mövcud sosial təminat sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi səbəb olmaqla, sosial sığorta hadisələrinin dairəsinin genişləndirilməsi və təminatı şərtlərinin asanlaşdırılmasına yönələn islahatlarla insanların layiqli həyat səviyyəsinə olan hüququnun effektiv olaraq həyata keçirilməsinə dəstək olacaqdır.

Bununla belə, həmçinin göstərməlidir ki, BƏT-in 102 sayılı Konvensiya, eləcə də Avropa Sosial Təminat Məcəlləsi ilə təsbit olunan və müəyyən şərtlər daxilində sosial təminatı nəzərdə tutulan sosial sığorta hadisələri əsasən (ailə yardımı qismən olmaqla) müxtəlif qanunvericilik aktları səviyyəsində, məsələn, pensiya yaşına çatmaq, əlillik və ailə başçısını itirmə kimi sığorta hadisə-

ləri “Sosial sığorta haqqında”, “Əmək pensiyaları haqqında” və “Sosial müavinətlər haqqında” AR Qanunları ilə əhatə edilməkdədir. Eyni zamanda, əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum, uşağın anadan olması, uşağa qulluq, ölüm və sanatoriya-kurort müalicəsi müalicəsi üzrə sığorta riskləri üzrə təminat şərtləri və ödənişlərin xüsusiyyətləri bu sahədə əsas normativ akt olan AR Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 15 sentyabr tarixli 189 №-li qərarı ilə təsdiq edilən “Məcburi dövlət sosial sığortası üzrə ödəmələrin və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmiş işçilərə sığortaədən vəsaiti hesabına ödənilən müavinətin hesablanması və ödənilməsi haqqında Əsasnamə” ilə tənzimlənir. Digər iki sosial sığorta hadisəsi olan işsizlik və tibbi yardım üzrə sığorta isə, müvafiq olaraq, “İşsizlikdən sığorta haqqında” 30 iyun 2017-ci il tarixli AR Qanunu və “Tibbi sığorta haqqında” 28 oktyabr 1999-cu il tarixli AR Qanunları ilə tənzimlənməkdədir.

Göründüyü kimi, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunu ilə müəyyən olunan sosial sığorta hadisələri müxtəlif qanunvericilik aktları ilə tənzimlənməmiş olsa da, aşağıda barəsində müqayisəli təhlilin aparıldığı bir sıra sığorta hadisələri (riskləri) üzrə yerli qanunvericiliyin çatışmazlıqlarına toxunulması və sığortaolunanların maraq və mənafeələrinin üstün səviyyədə təmin olunmasına yönələn dəyişikliklərin təklif edilməsinin önəmli olduğu düşüncəsindəyik.

Barəsində bəhs etmək istədiyimiz ilk məsələ pensiya yaşına çatma, əlillik və ailə başçısını itirmə kimi sığorta hadisələrinin baş verməsi hallarında təyin edilən əmək pensiyalarının (müvafiq olaraq, sığortaolunanın fərdi hesabının) yığılma hissəsi və onun tənzimlənməsi ilə əlaqədardır.

Belə ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun qüvvəyə mindiyi 01 yanvar 2006-cı il tarixindən “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” 10 mart 2017-ci il tarixli AR Qanununun (01 iyul 2017-ci ildən qüvvəyə minən) qəbuluna qədər olan müddət ərzində Qanunun 1.0.5-ci və 1.0.6-cı maddələri ilə sığortaolunanların fərdi hesabının sığorta və yığılma hissələrinin, sığortaolunanlar üzrə müəyyən edilmiş nisbətlərdə ödənilmiş və əmək pensiyasının müvafiq

olaraq sığorta və yığım hissəsinin hesablanması üçün nəzərə alınan *“məcburi dövlət sosial sığorta haqlarından”* (yığım hissəsinə münasibətdə isə həmçinin, belə vəsaitlərin dövryyəsinə əldə edilən gəlirlərdən) ibarət olması öz əksini tapmaqda idi. Öz növbəsində, Qanunun 1.0.8-ci maddəsinə əsasən əmək pensiyasının baza hissəsi əmək pensiyasının birinci pilləsi olaraq təsbit olunmaqla əmək pensiyaçıların sosial müdafiəsinin dövlət təminatı olaraq müəyyən edilirdi. Beləliklə, qeyd olunan maddələrin mahiyyətinə uyğun olaraq əmək pensiyasının baza hissəsi dövlət tərəfindən təminat verilən və icbari dövlət sosial sığorta haqları ilə bağlı olmayan müəyyən-ləşdirilmiş məbləğ olduğu halda, əmək pensiyasının sığorta və yığım hissələrinin hesablanması məqsədilə formalaşdırılmalı olan pensiya kapitalının isə məcburi dövlət sosial sığorta haqları hesabına təmin edilməli olması müəyyən edilirdi.

“Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanuna dəyişikliklər barədə 10 mart 2017-ci il tarixli AR Qanunun qüvvəyə minməsi ilə “Əmək pensiyaları haqqında” Qanunun yenilənmiş 1.0.8-ci və 1.0.9-cu maddələrinə müvafiq olaraq, *“fərdi hesabın sığorta hissəsi - əmək pensiyasının sığorta hissəsinin hesablanması üçün nəzərə alınan, sığortaolunanlar üzrə ödənilmiş məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının 90 faizinin və xüsusi hesabdakı vəsaitin qeydə alındığı subhesab”* və *“fərdi hesabın yığım hissəsi - sığortaolunanlar üzrə ödənilmiş və əmək pensiyasının yığım hissəsinin hesablanması üçün nəzərə alınan könüllü sosial sığorta haqlarının, eləcə də bu vəsaitlərin dövryyəsinə əldə edilən gəlirlərin toplandığı subhesab”* [4, 5] olaraq müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, qeyd olunan dəyişikliyə qədər olan müddət ərzində məcburi dövlət sosial sığorta haqları və onların dövryyəsinə əldə olunmalı olan gəlirlər hesabına formalaşdırılması nəzərdə tutulan fərdi hesabın yığım hissəsinin, artıq 01 iyul 2017-ci il tarixindən könüllü sosial sığorta haqları və onların dövryyəsinə əldə ediləcək gəlirlər hesabına formalaşdırılacağı, məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının isə yalnız fərdi hesabın sığorta hissəsi üzrə pensiya kapitalının toplanmasına yönəldilməsi müəyyən edildi. Lakin, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanunun

qüvvəyə mindiyi 01 yanvar 2006-cı il tarixindən dəyişikliyin edildiyi 01 iyul 2017-ci il tarixədək olan müddət ərzində bilavasitə bu sahədə səlahiyyətli müvafiq icra hakimiyyəti orqanının (AR ƏƏSMN-nin Dövlət Sosial Müdafiə Fondu) nəzarəti və idarəçiliyi altında olmaqla sığortaolunanların xeyrinə, onların fərdi hesablarının yığım hissəsində toplanmalı və dövryyəyə buraxılmaqla gəlir əldə edilməli olan məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının fərdi hesabın yığım hissəsinə ümumiyyətlə ayrılıb-ayrılmaması və əgər ayrılıbmışdırsa, bunun hansı nisbətdə aparılması və ayrılan vəsaitin hüquqi müqəddaratı barədə hər hansı inzibati və ya qanunvericilik tənzimlənməsi, başqa sözlə, həmin vəsaitlərdən sığortaolunanların hansı qaydada və ya formada yararlına biləcəyi məsələsi müəyyən olunmamışdır. Halbuki, yuxarıda da qeyd olunduğu üzrə Qanunun 01 iyul 2017-ci il tarixli dəyişikliyə qədər olan redaksiyasında fərdi hesabın sığorta və yığım hissələrinin ödənilən məcburi dövlət sosial sığorta haqları hesabına formalaşdırılmalı olduğu müəyyən edilirdi.

Digər tərəfdən, fərdi hesabın yığım hissəsi ilə bağlı az əhəmiyyətli olmayan bir məsələ olaraq qeyd etmək istərdik ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 10 mart 2017-ci il tarixli dəyişiklikdən sonrakı redaksiyasında “fərdi hesabın yığım hissəsi”nə verilən anlayışın “pensiya kapitalı” anlayışı, eləcə də Qanunun 10-cü maddəsi ilə müəyyən olunan yaşa görə əmək pensiyasının sığorta və yığım hissələrinin hesablanması qaydası ilə natamamlıq təşkil etdiyi qənaətinə gəlməliyik.

Belə ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 1.0.10-cu maddəsinə əsasən *“pensiya kapitalı müvafiq olaraq fərdi hesabın sığorta hissəsində qeydə alınan və fərdi hesabın yığım hissəsində toplanan vəsaitlərin məbləği”* olaraq müəyyən edilmiş və Qanunun 10-cü maddəsinə əsasən yaşa görə əmək pensiyasının həm sığorta, həm də yığım hissələrinin hesablanmasında istifadə edilən əsas elementlərdən biri olaraq çıxış etməkdədir. Nəzərə alaraq ki, qeyd olunan pensiya kapitalı anlayışı toplanan vəsaitin “fərdi hesabın sığorta hissəsində qeydə alınması” tələbini müəyyən edir və fərdi hesabın sığorta hissəsində yalnız məcburi dövlət sosial sığorta haqları və

xüsusi hesaba ödənilən vəsaitlər qeydə alınmalıdır, o zaman fərdi hesabın yığım hissəsini formalaşdırmaqla olan könüllü sosial sığorta haqları və onların dövrüyyəsinə əldə edilməli gəlirlər hesabına formalaşacaq pensiya kapitalı ilə bağlı məsələ qeyri-müəyyən qalmaqdadır. Başqa sözlə, əgər “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 10-cü maddəsinə əsasən yaşa görə əmək pensiyasının sığorta hissəsinin hesablanması istifadə olunan “pensiya kapitalı” anlayışı özündə fərdi hesabın sığorta hissəsində qeydə alınıb yığım hissəsində toplanan məcburi dövlət sosial sığorta haqları və xüsusi hesaba ödənilən vəsaitləri ifadə edərsə, o zaman pensiyanın yığım hissəsinin hesablanması zamanı istifadə olunan “pensiya kapitalı” anlayışının özündə nəyi ifadə etdiyi, əgər könüllü sosial sığorta haqları və onların dövrüyyəsinə əldə ediləcək gəlirlər nəzərdə tutulursa, onların harada və necə qeydə alınması (toplanması) sualı ortaya çıxır. Bu isə, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 1.0.10-cü maddəsi üzrə pensiya kapitalı anlayışına düzəliş edilməsinin və fərdi hesabın yığım və sığorta hissələri üzrə ayrı-ayrılıqda kapitalın formalaşdırılmasının vacibliyini göstərməkdədir.

Odur ki, fikrimizcə, pensiya kapitalına aşağıdakı qaydada hüquqi anlayışın verilməsi daha düzgün olardı: *“pensiya kapitalı - bu Qanunun 1.0.8-ci və 1.0.9-cü maddələrinə müvafiq olaraq fərdi hesabın sığorta və yığım hissələrində ayrı-ayrılıqda qeydə alınan və əmək pensiyasının müvafiq olaraq sığorta və yığım hissələrinin hesablanması zamanı istifadə olunan vəsaitlərin məbləğidir.”* Öz növbəsində, təklif edilən dəyişikliklə əlaqədar, fərdi hesabın və əmək pensiyasının sığorta və yığım hissələri ilə bağlı anlayışlara da müvafiq düzəlişlərin edilməsi tələb olunacaqdır.

Həmçinin, vurğulanmalıdır ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanunun mövcud redaksiyası fərdi hesabın hüquqi tənzimlənməsi baxımından yetərli olmamaqla, fərdi hesabın yığım hissəsinə könüllü sığorta haqlarının toplanması, onların dövrüyyəyə buraxılması və onlardan istifadə qaydaları ilə bağlı əlavə və ətraflı qanunvericilik tənzimlənməsi tələb etməkdədir. Belə bir tənzimləmənin hal-hazırda mövcud olmaması hüquqi və faktiki olaraq sığortaolunanın əmək

pensiyasının yığım hissəsini formalaşdırmaq hüququndan məhrum etməklə, mövcud yığım mexanizminin qeyri-effektiv qalmasına səbəb olmaqdadır.

Digər tərəfdən, fərdi hesabın yığım hissəsində toplanan vəsaitlər barəsində sığortalının sərəncam vermək imkanlarının da olduqca məhdud olması qeyd olunmalıdır. Belə ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanunun ailə başçısını itirməyə görə əmək pensiyasını tənzimləyən 18.5-ci və 18.6-cı maddələrinə əsasən *“vəfat etmiş sığortaolunanın və əmək pensiyasının yığım hissəsi təyin olunmamış əmək pensiyaçısının fərdi hesabının yığım hissəsində olan vəsaitlər qanunvericiliyə uyğun qaydada onun varisləri arasında bərabər bölünür. Sığortaolunanın və ya əmək pensiyasının yığım hissəsi təyin olunmamış əmək pensiyaçısının varisləri olmadıqda, onun fərdi hesabının yığım hissəsində olan vəsaitlər və əmək pensiyasının yığım hissəsi üzrə alınmamış vəsaitlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının büdcəsinin gəlirlərinə aid edilir.”* [4]

Qanunun qeyd olunan maddələrinin təhlilindən belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, şəxsin istər sığortaolunan, istərsə də əmək pensiyasının yığım hissəsi təyin olunmamış əmək pensiyaçısı kateqoriyasında aid olduğu müddət ərzində fərdi hesabının yığım hissəsində toplanmış pensiya kapitalından (və ya ən azından onun müəyyən hissəsindən) öz sərəncamı ilə istədiyi qaydada və vaxtda istifadə etmək imkanına malik deyildir və bu vəsaitlərdən istifadə yalnız onun vəfatı halında varislərinə münasibətdə müəyyən edilmişdir. Fikrimizcə, bu hal sığortaolunanın həmin vəsaitlərdən bilavasitə özünün və sağlığında ikən istifadə edə bilmək imkanının əsassız olaraq məhdudlaşdırılmasıdır. Yuxarıda da qeyd olunduğu üzrə “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanuna dair 01 iyul 2017-ci il tarixindən edilən dəyişikliklər nəticəsində fərdi hesabın yığım hissəsinin könüllü sosial sığorta haqları hesabına formalaşdırılması müəyyən edilmiş, yəni sığortaolunana, özünün və (və ya) onun xeyrinə sığortaedənin əlavə sığorta haqqı ödəməsi hesabına yüksək məbləğdə pensiya təminatı almaq imkanı verilmişdir. Başqa sözlə, bu vəsaitlər sosial həmrəylik prinsipi çərçivəsində yaşlı nəslin pensiya təminatının maddi ba-

zasının formalaşdırılması məqsədilə deyil, təyinatı etibarilə sığortaolunanın bilavasitə öz maddi mənafeyinə təminatına yönəlmişdir. Odur ki, Qanuna əsasən fərdi hesabın yığım hissəsində toplanan pensiya kapitalından faktiki olaraq sığortaolunanın özünün istifadə imkanları müəyyən edilmədən, sadəcə onun vəfatı halında varislərinin həmin vəsaitlərdən yararlanması ilə bağlı hüquqi tənzimləmənin mövcudluğu sosial sığorta münasibətinin əsas subyekti olan sığortaolunana münasibətdə sosial baxımdan ədalətli sayıla bilməz. Bu baxımdan, hesab edirik ki, “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanununun 18.5-ci və 18.6-cı maddələrinə əmək pensiyaçısı olmayan sığortaolunanın, eləcə də əmək pensiyasının yığım hissəsi təyin edilməmiş pensiyaçının fərdi hesabının yığım hissəsindəki vəsaitlərdən öz sağlığında, habelə onun vəfat etməsi halında sərəncam verilməsi ilə bağlı ətraflı və sığortaolunanın maraq və mənafehlərinin üstün tutulduğu hüquqi tənzimlənmənin müəyyən olunması olduqca vacibdir.

Əmək pensiyasının yığım hissəsi və pensiya kapitalı ilə bağlı təkliflərlə yanaşı, AR Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 15 sentyabr tarixli 189 №-li qərarı ilə təsdiq edilən “Məcburi dövlət sosial sığortası üzrə ödəmələrin və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmiş işçilərə sığortaedənin vəsaiti hesabına ödənilən müavinətin hesablanması və ödənilməsi haqqında Əsasnamə”yə (sonradan “Əsasnamə”) uyğun olaraq əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi, hamiləlik və doğum, uşağın anadan olması, uşağa qulluq, ölüm, sanatoriya-kurort müalicəsi ilə bağlı sığorta hadisələrinin baş verməsi zamanı sığorta təminatı şərtlərindən də bəhs etmək istərdik.

Əsasnamə müvafiq sahədə olduqca mühüm tənzimləmə əhəmiyyətinə malik olmaqla yanaşı müəyyən çatışmazlıqları (uyğunsuzluqları) da ehtiva etməkdədir.

Sığorta stajı ilə bağlı yuxarıda da göstəriləndiyi üzrə Əsasnaməyə görə müvafiq sığorta hadisələri zamanı təminat sığortaolunanın sosial sığorta stajına əsaslanmaqla yalnız məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb olunan şəxslərin sığorta ödəmələrini almaq hüququna malik olması ilə müəyyən olunmaqdadır. Başqa sözlə, xeyrinə məcburi döv-

lət sosial sığorta fəaliyyəti həyata keçirilməyən şəxslərin (qanunvericiliklə müəyyən olunmuş hallar istisna olmaqla) sosial sığorta ödəmələrini (pensiya, müavinət) almaq hüququ istisna olunur. Odur ki, bu xüsusda, ilk növbədə, qeyd etmək istədiyimiz məsələ Əsasnamənin 3-cü bəndinin 4-cü abzasında təsbit olunmuş “*əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə, eləcə də hamiləliyə və doğuma görə müavinət almaq hüququ üçün sığortaolunanın azı 6 aylıq sosial sığorta stajına malik olması*” tələbidir[6]. Buna müvafiq olaraq isə sığortaolunanın altı aylıq minimal sosial sığorta stajına malik olmaması özülüyündə əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə müavinətin verilməsindən imtina əsası olaraq təsbit edilmişdir [6, 25-ci bənd].

AR Nazirlər Kabinetinin 10 fevral 2007-ci il tarixli 28 nömrəli qərarı ilə mövcud 6 aylıq sığorta stajı tələbinin Əsasnaməyə daxil edilməsində [7], Əsasnamənin 3-cü bəndində “*məcburi dövlət sosial sığorta ödəmələri almaq hüququ sığortaedənlər (idarə, müəssisə, təşkilat və s.) və sığorta olunanlar tərəfindən məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondu orqanlarına ödənilməsi halında yarandığı*” nəzərdə tutulmaqla sığortaolunanın istər əmək qabiliyyətinin itirilməsi, istərsə də hamiləlik və doğumla bağlı əmək qabiliyyətsizliyi dövrü üzrə müavinət ödənişinə hüququnun yaranması üçün əvvəlcədən qazanılmış müəyyən sığorta stajına malik olma tələbi mövcud deyildi. Ümumi olan isə ondan ibarətdir ki, Əsasnamənin ilkin redaksiyasında olduğu kimi hazırkı redaksiyasında da əmək qabiliyyətinin itirilməsi, hamiləlik və doğum kimi sığorta risklərinin baş verməsi halında müavinətlərin hesablanması və ödənilməsi sığortaolunan məcburi sosial sığortaya cəlb edilən qazancına əsaslanmaqdadır. Belə olan təqdirdə, müavinət təyini üçün azı 6 aylıq sığorta stajı tələbinin sosial-hüquqi və ya məntiqi baxımdan əhəmiyyətini anlamaq mümkün deyildir. Belə ki, təcrübi olaraq sığortaolunanın hətta 6 aydan az müddətdə sığorta stajı (yəni, xeyrinə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı ödənilən əmək və ya digər fəaliyyət dövrü olmuşdursa) olsa belə, bu halda onun həmin dövr üzrə məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesablanan qazancına

nisbətdə müavinət almaq hüququnun təmin edilməsi mümkündür və bu sosial sığorta qanunvericiliyinin və onun forması kimi məcburi dövlət sosial sığortasının məqsəd və təyinatına zidd deyildir.

Müqayisə üçün qeyd oluna bilər ki, Rusiya Federasiyasının “Əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi və analıqla əlaqədar məcburi sosial sığorta haqqında” [17] 29 dekabr 2006-cı il tarixli Qanununun əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi 5-9-cu maddələri, eləcə də “Uşağı olan və təndəşlərə dövlət müavinətləri haqqında” [18] Qanunun 6-8-cü maddələri üzrə sığortaolunanların əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi zamanı icbari sosial sığorta ilə əhatə edilmiş olması müavinət ödənişinin təyini üçün yetərli olub sığortaolunanın əvvəlcədən hər hansı müddətə sığorta stajının olması tələbi mövcud deyildir. Eyni zamanda, Qazaxıstan Respublikasının Sosial Məcəlləsinin əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi məsələlərinin tənzimləndiyi 6-cı paragrafına (180-182-ci maddələr) əsasən müavinət ödənişinin təyini üçün şəxsin sığorta stajına malik olması kimi ön şərt nəzərdə tutulmamış, sadəcə müavinətin məbləği şəxsin icbari sosial sığorta sistemində iştirak stajına görə müəyyən edilən əmsallar əsasında hesablanmaqdadır.

Beləliklə, fikrimizcə, Əsasnamənin mövcud redaksiyasında əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə, eləcə də hamiləliyə və doğuma görə müavinət almaq üçün sığortaolunanın azı 6 aylıq sosial sığorta stajına malik olması tələbinin saxlanması və bunun müavinət ödənişindən imtina əsası olaraq müəyyən edilməsi sosial sığortanın “sosial sığortanın işçilərə əmək qabiliyyətinin itirildiyi hər bir halda təminat verməsi” prinsipinə uyğun deyildir və bu səbəbdən həmin tələbin ləğv edilməsi mühümdür.

Toxunmaq istədiyimiz növbəti bir mühüm məsələ Əsasnamənin 28-ci bəndinin 9-cü abzasına və 41-ci bəndinə əsasən, müvafiq olaraq, “*sığortaolunanın müavinətin hesablanmasında istehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi, hamiləliyə və doğuşa görə məzuniyyətdən başqa, qalan bütün hallarda faktiki qazancın sığortalının iki aylıq vəzifə maaşı və ya ikiqat tarif dərəcəsi məbləğindən və buna müvafiq olaraq müavinətin*

aylıq məbləğinin də sığortalının iki aylıq vəzifə maaşı və ya ikiqat tarif dərəcəsi məbləğindən artıq olmaması məhdudiyyəti; eləcə də işçinin həm əsas, həm də əlavə iş yeri olması halında müavinətin məbləğinin əsas iş yerində müəyyən olunmuş tarif maaşının (stavkanın) ikiqat məbləğindən artıq olmaması” [6] tələbi ilə bağlıdır.

Qeyd olunmalıdır ki, “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunun 6-cı maddəsi və Əsasnamənin 3-cü bəndinə əsasən əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsinə görə müavinət və hamiləliyə və doğuma görə müavinətin aylıq maksimal həddinin “Əmək pensiyaları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-1-ci maddəsinə uyğun olaraq əmək pensiyasının minimum məbləğinin 25 misindən (2023-cü il fevralın 1-dən bu məbləğ 7000 AZN (280 AZN*25 misli) təşkil edir) artıq ola bilməməsi kimi bir hüquqi məhdudiyyət artıq mövcuddur. Odur ki, sığortaolunana hesablanan müavinətin aylıq (və ya müvafiq olaraq müavinətin hesablandığı ay üzrə gündəlik) məbləğinə münasibətdə hüquqi məhdudiyyət (tənzimləmə) artıq müəyyən edilmişdir. Odur ki, işçinin məcburi dövlət sosial sığortasına cəlb edilən faktiki aylıq qazancının onun vəzifə (tarif) maaşının ikiqat məbləğindən çox olması halında belə, müavinətin icazə verilən aylıq maksimal həddi olaraq “minimum əmək pensiyasının 25 misli” məhdudiyyəti öz hüquqi əhəmiyyətini itirmədiyi halda, qeyd olunan “ikiqat vəzifə (tarif) maaşı” məhdudiyyətinin əlavə olaraq müəyyən edilməsinin təcrübi olaraq sığortaolunanın marağına zidd olması halı mümkündür. Çünki, işçinin aylıq faktiki qazancına onun vəzifə (tarif) maaşından əlavə məbləğlərin (məsələn, işçiyə müvafiq ayda (aylarda) mükafat, əlavə, əlavə işə görə ödəniş və s. əmək fəaliyyəti ilə bağlı ödənişlər) nəzərə alınmaması, yaxud işçinin həm əsas, həm də əlavə iş yeri olması halında, faktiki qazancının əsas iş yeri üzrə ikiqat vəzifə (tarif) maaşından çox olmasına icazə verilməməsi, nəticə etibarilə, müavinətin faktiki qazanca əsasən hesablanmış aylıq (və ya bir iş gününə düşən orta gündəlik) məbləği ilə Əsasnamə üzrə icazə verilən “minimum əmək pensiyasının 25 misli” nə əsaslanan maksimal aylıq (və ya bir iş gününə düşən orta gündəlik) məbləği arasındakı intervalda sığortaolun

lunanın daha az müavinət ödənişi almasına gətirib çıxara bilər.

Məsələnin daha aydın şəkildə başa düşülməsi üçün aşağıdakı misallara müraciət edə bilərik.

Hesab etsək ki, sığortaolunanın aylıq vəzifə maaşı 1500 AZN-dir və əmək qabiliyyətinin itirildiyi 2023-cü ilin oktyabr ayından əvvəlki 12 aylıq dövrdə məcburi sosial sığortaya cəlb edilən ümumi faktiki qazancı 40000 AZN təşkil etmişdir, bu halda orta hesabla əvvəlki 12 aylıq dövrün hər ayına 3333 AZN qazanc məbləği düşməkdədir. Lakin, iqiqat vəzifə (tarif) maaşı məhdudiyətinin olması səbəbindən 12 aylıq dövr üzrə aylıq olaraq maksimum 3000 AZN-dən artıq məbləğin hesablama məqsədilə götürməsinə icazə verilmir ki, bu da nəticədə hesablanan orta gündəlik qazancın və sonda isə müavinətin yekun məbləğinin azalması ilə nəticələnəcəkdir.

Öz növbəsində, Əsasnamənin 41-ci bəndi ilə müəyyən edilən məhdudiyətə münasibətdə, məsələn, işçinin əsas iş yeri üzrə 1000 AZN və əlavə iş yeri üzrə 1100 AZN vəzifə maaşı olarsa, bu halda, əsas iş yeri üzrə vəzifə maaşının iqiqat məbləğindən, yəni 2000 AZN-dən artıq olmayan məbləğin hesablama məqsədilə götürülməsi tələb edildiyindən orta gündəlik qazanc məbləği və nəticə etibarilə, müavinətin yekun məbləği azalmış olacaqdır.

Beləliklə, müavinətin hesablanması üzrə faktiki qazanca, eləcə də müavinətin aylıq məbləğinə münasibətdə əlavə olaraq “iqiqat vəzifə (tarif) maaşı” məhdudiyətinin müəyyən olunmasının sığortaolunanların mənafeləri baxımından ədalətli hesab edilə bilməz. Odur ki, yuxarıda qeyd olunanlara əsasən, hesab edirik ki, Əsasnamənin 28-ci bəndinin 9-cu abzasına və 41-ci bəndinə əsasən müəyyən edilən məhdudiyətlər sığortaolunanların icbari sosial sığorta ödənişinə olan hüquqlarını əsassız olaraq təkrarən məhdudlaşdırdığı və bu baxımdan icbari sosial sığortanın məqsəd və mahiyyətinə uyğun olmaması səbəbindən ləğv edilməlidir.

Əsasnamə ilə əlaqədar son olaraq vurğulamaq istərdik ki, AR Nazirlər Kabinetinin 19 avqust 2022-ci il tarixli № 320 sayılı qərarı ilə Əsasnamənin 28-ci bəndinin 4-cü abzasına edilən dəyişikliklə müavinətin məbləğinin müəyyən edilməsi üçün orta gündəlik qazancın hesablanması zamanı əvvəlki 12 aylıq dövr üzrə iş günlərinin sayından “əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirildiyi dövr, hamiləliyə və doğuma görə verilən məzuniyyət dövrü, uşağın 3 yaşına çatanadək ona qulluq edilməsinə görə verilən məzuniyyət dövrünə düşən iş günlərinin çıxılması” tələbləri saxlanıldığı halda, “məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesablanmayan digər dövrlər” tələbi ləğv edilmişdir. İndiki vəziyyətdə, bu dəyişiklik nəzəri olaraq ona imkan verir ki, sığortaolunanın hesablama məqsədilə götürülən əvvəlki 12 aylıq dövrdəki faktiki qazancı həmin dövrdə baş verən məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesablanmayan iş günləri də daxil olmaqla ümumi iş günlərinin sayına bölünsün, hansı ki, bu da öz növbəsində orta gündəlik qazancın məbləğinin azalmasına səbəb olacaqdır.

Odur ki, hesab edirik ki, təcrübi olaraq mübahisəli vəziyyətin yaranmaması baxımından orta gündəlik qazancın hesablanması zamanı əvvəlki 12 aylıq dövr üzrə iş günlərinin sayından “məcburi dövlət sosial sığorta haqqı hesablanmayan digər dövrlərin” çıxarılmalı olması tələbi Əsasnamənin 28-ci bəndinin 4-cü abzasına yenidən düzəliş edilməklə bərpə olunmalıdır.

Beləliklə, hazırki məqalə çərçivəsində mövcud sosial sığorta qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan məcburi dövlət sosial sığortası və onun əhatə etdiyi sığorta hadisələri üzrə təminat şərtləri ilə bağlı nöqsanlı hesab etdiyimiz müəyyən məsələlər barədə danışıldı. Odur ki, mövcud çatışmazlıq və qeyri-müəyyənliklərin aradan qaldırılması ilə bağlı etdiyimiz təkliflərin qanunvericinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə ediləcək növbəti qanunvericilik dəyişikləri zamanı nəzərə alınacağına ümid edirik.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası (2002-ci il avqustun 24-də, 2009-cu il martın 18-də və 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə). <https://e-qanun.az/framework/897>
2. “Sosial sığorta haqqında” AR Qanunu (18 fevral 1997-ci il, № 250-IQ). https://e-qanun.az/framework/3813#_ednref13
3. "Sosial sığorta haqqında" AR Qanununa dəyişiklik edilməsinə dair 16 noyabr 2001-ci il № 216-IIQD nömrəli AR Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/2829>
4. “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanunu (7 fevral 2006-cı il, № 54-IIIQ) <https://e-qanun.az/framework/11566>
5. “Əmək pensiyaları haqqında” AR Qanuna dəyişikliklər edilməsinə dair 10 mart 2017-ci il tarixli № 543-VQD nömrəli AR Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/35345>
6. “Məcburi dövlət sosial sığortası üzrə ödəmələrin və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmiş işçilərə sığortaedənin vəsaiti hesabına ödənilən müavinətin hesablanması və ödənilməsi haqqında Əsasnamə” (AR NK-nın 15 sentyabr 1998-ci il, 189 №-li qərarı). https://e-qanun.az/framework/3468#_ednref44
7. “Məcburi dövlət sosial sığortası üzrə ödəmələrin və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmiş işçilərə işəgötürənin vəsaiti hesabına ödənilən müavinətin hesablanması və ödənilməsi haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi barədə” AR NK-nın 1998-ci il 15 sentyabr tarixli 189 nömrəli qərarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında AR NK-nın 10 fevral 2007-ci il № 28 qərarı. <https://e-qanun.az/framework/12847>
8. “Məcburi dövlət sosial sığortası üzrə ödəmələrin və əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirmiş işçilərə işəgötürənin vəsaiti hesabına ödənilən müavinətin hesablanması və ödənilməsi haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi barədə” AR NK-nın 1998-ci il 15 sentyabr tarixli 189 nömrəli qərarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında AR NK-nın 19 avqust 2022-ci il tarixli № 320 sayılı qərarı. <https://e-qanun.az/framework/51253>
9. BƏT-in “Sosial Təminatın Minimum Standardları”na dair 102 sayılı Konvensiyası (1952-ci il tarixli)
10. Avropa Şurasının “Avropa Sosial Təminat Məcəlləsi” (1964-cü il tarixli)
11. BMT-nin “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt (1966-cı il tarixli) <https://www.coe.int/az/web/compass/international-covenant-on-economic-social-and-cultural-rights>
12. Avropa Şurasının “Dəyişdirilmiş Avropa Sosial Xartiyası”nın (3 may 1996-cı il tarixli) təsdiq edilməsi barədə 6 yanvar 2004-cü il № 575-IIQ AR Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/5409>
13. Социальный Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2300000224>
14. Закон Грузии “Об обязательном социальном страховании” 20 июня 2003 г. № 2416-II <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/12610?publication=4>
15. “Основы законодательства Украины об общеобязательном государственном социальном страховании”. (Ведомости Верховной Рады Украины (ВВР), 1998, N 23, ст.121) <http://consultant.parus.ua/?doc=0AFMX1F48E>
16. Федеральный закон РФ "Об основах обязательного социального страхования" от 16.07.1999 N 165-ФЗ (ред. от 14.07.2022) https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4059/
17. Федеральный закон РФ "Об обязательном социальном страховании на случай временной нетрудоспособности и в связи с материнством" от 29.12.2006 N 255-ФЗ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_64871/

18. Федеральный закон РФ "О государственных пособиях гражданам, имеющим детей" от 19.05.1995 N 81-ФЗ https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_6659/
19. Əliyev M.N. Sosial təminat hüququ: Dərslik. Bakı: "Adiloğlu" Nəşr. 2007. 464 səh.
20. Мачульская Е.Е. Право социального обеспечения: Перспективы развития. М., 2000. 144 с.
21. Федорова М.Ю. Понятие социальное страхование. Журнал российское право. 2001. №1. с. 35-43.
22. Захаров М.Л. Социальное страхование в России: прошлое, настоящее и перспективы развития (трудовые пенсии, пособия, выплаты пострадавшим на производстве) Монография. – Москва. Проспект, 2013. – 312 с.

Кямран Агамогланов

**Вопросы внедрения обязательного социального страхования в
система социальной защиты Азербайджанской Республики**

В данной статье подробно рассмотрено действующее законодательство Азербайджанской Республики об обязательном социальном страховании с особым акцентом на на регулирование различных форм социальных рисков (событий социального страхования), а также предложены рекомендации и необходимые изменения в соответствующие части законодательных актов во избежание «серые зоны» (недостатки) в реализации программ обязательного социального страхования, а также улучшение предоставления пособий по социальному страхованию.

Kamran Aghamoghlanov

**Matters of implementation of the compulsory social insurance in the
system of social protection of the Republic of Azerbaijan**

This article elaborates existing legislation of the Republic of Azerbaijan concerning to compulsory social insurance with a particular focus on regulation of various forms of social risks (social insurance events) and suggest recommendations and necessary changes to the relevant parts of the legislative acts for avoidance of grey areas (shortages) in implementation of insurance schemes as well as improvement of the provision of compulsory social insurance allowance and benefits.